

и видни. Али не да је приглан по једном пролазном и површном покрету срца, већ са пуном свећу о неопходности свога духовног препорода, од којег му зависи опстанак и будућност. Такође, са пуном пољом да у својим препоракама истраје.

Побожност, скромност и родољубивост треба да се врате у српске домове. При томе, једна истинита треба да је стално будна у нашој свести, а то је да *нема морала без нације, ни нације без једне цркве*. Од најдањих дана прошлости па до најновијих дана садашњости искуство свих народа је освештало ову истину.

Немогуће је са мало речи обухватити сав значај унутрашњег препорода српскога народа, прво за његову егзистенцију уопште, а затим и за његову даљу историјску мислу како на словенском југу тако и у широј словенској и општечовечанској заједници. По желим да се задржим на једном спољашњем, видном знаку воље за овим унутрашњим препородом. Мислим на храм Светога Саве, који је већ у грађевну у Београду, на Савинцу.

Свети Сава, а са њим и целокупна духовна историја српскога народа, дуго је чекао на један достојан и симболичан споменик. Хвала Богу, он је најзад почео да се подиже. Али је важно схватити данашњи значај овога споменика за наш народ, како би се његово даље изграђивање саобразило нашим данашњим моралним потребама и духовношћу.

Тешко је предвидети све будуће форме религиозне функције Светосавске Цркве, која се увек

прилагођавала животним и духовним потребама српскога народа. Јер је тешко предвидети све наше будуће потребе. Али као што филозофски и практички у животу човека духовне потребе узимају све више места, тако ће и Светосавски Храм на Савинцу бити све значајнија духовна жижка у животу српскога народа, доклегод се он животни и духовно буде пенјао и трајао. Зато овај храм треба да буде и величанствен и насељан. Али зато треба да га подиже цео српски народ. Кад то кажемо, мислим и на „двадесетпетпарац“ сиромашне удовице.

Треба омогућити да сваки принесе свој удео, макар то било само арно песка. И да му се то запише. Не на плоче, које ће да покриве унутрашњу лепоту храма, и да тако ослабе једину од његових духовних моћи. Већ за једну величанствену споменицу, која би истовремено била и споменик јединоме препородитељском прегнућу. Да се запише да нас, сутра и преко сутра, свакоме на своју страну, када будемо доносиле.

Поред неких имена стојаће можда само динар, или десет динара, или сто динара. **АЛИ ПОРЕД НЕКИХ ИМЕНА ТРЕБА ДА СТОЈЕ МНОГЕ ХИЉАДЕ.** Поред свага тога што не треба да заборавимо ни друге наше храмове, школе, болнице и друге наше националне, културне, хигијенске и каритативне установе.

Ако нас заиста понесе племенити вихор препорода.

Предраг Караџић

Изравнања

Готови смо тврдити да човек, уопште узевши, своје страдање цени тежим него туђе. То је брз и непроверен суд. Свој бол ценимо оноликим колико он боли нас и нашу ослепелост. Машта при том не игра скоро никакву улогу, јер је пуна реалност у нама, а не на размаку. Друго је кад замислимо како бисмо трпели оно што је засада ван нас, а што сматрамо несрећом или страдањем. У таквом случају машта живи ради, и увеличава. Увеличавање нам постаје јасно ако нас снађе оно чега смо се укасавали; (н.пр. сиромаштво, оскрнављење несрећним случајем); или кад нас снађе оно што снаји мора; (болест, старост). Стварна наша страдања, макак велика, знатно се разликују од онога што смо маштом замислила. Нити се људи, нити се умире. Основа живота се љуља, делимично руши, али се после онет успоставља. Тачно као високи, провалије, и воде, после земљотреса. И човек је, са својим нагонима, страстима, и вољом, пун висока и провалија, и може се преселати, и са истим елементима постајати друго, некада и боље и лепше од ранијега.

Због размака, и непознавања ни узрока ни последица, велика је наша машта кад замислимо шта трпи неки други страдаћан човек, било телом било душем. Право стање тога другогга непознато нам је чак и онда ако трпи оно што смо ми трпели некада, или баш и оно што трпимо истовремено с њим. Јер нема два истоветна удараца, ни

два истоветна реаговања на ударца. Ако не дружије, увеличавамо туђе страдање тиме што га више изолујемо од олакшања и изравнања, него своје. Чинимо тако и из уроне себичности, из самољубља и сујете, јер своју опрезност и памет, па и срећу, подижемо у вредности више него туђе такве особине.

Увеличавамо маштом не само појединачна страдања, него и класа, и суму страдања у свету. Општа историја нам износи примере великих друштвених покрета насталих због нетачног цениња општих страдања. Историја књижевности нам износи примере литерарних епоха врло жестоких правана, опет због увеличаног мерења људског страдања. Људи, они људи који су инспирисали друштвени покрет, или дух у књижевности, испуњавају се горчином и мржњом и ропањем на Бога много више по машти него по мери страдања свога и општег. Не желимо обратити ни потценивати ни количину ни разноврсност људских страдања. Желимо само потсетити да страдање није само надодавање на живот нечега што је животу потпуно стран и разорно, него је и увећање у живот и материју нашу таквих елемената који могу да уђу у однос и изравнање са нашим материјалним и духовним егзистовањем. Та изравнања су бескрај комбинација и могућности, и чине засебну велику науку у којој се садрже све науке о материји и сва учења о духу. Да потсетимо, што се материје тиче,

V. Keco
12.7.8

да једна иста материја егзистује и остварује чињенице у свину, са четрдесет милиона степени; у земљи, са неким десетиниом хиљада степени; а у човеку са неколико десетина степени. А што се тиче духа, потешамо да исте школе сврши, и исто заимане обавља понекад човек слеп, глув, и нем, као и онај са здравим и комплетним чулима. Посматрајући и патећи лично у себи читав свет изравнања, Достојевски је створио сву своју огромну и разноврсну књижевност. Увеличавао је, наравно, и он страдања људска, али и кад се то одбје, остају примери и документи неосечени, остају истине које, знамо, хране и науку и уметност. Ради примера, нећемо се позивати на текст Достојевског из романа, него на текст из његова дневника, вођеног на основи личног живота и искуства док је издржавао робљу у Сибиру. Он је видео тамо изравнања под најтежим условима живота, на најгорем материјалу људском. Дивно се Достојевски посматрајући како су разбојници гласно и од своје побуде понављали са свештеником речи: „Прими ме, Господе, као разбојника!“, и затим, што и јесте главно, како су по читав јан, и по више дана, држали се, разговарали, забављали се и радили као људи с којих је пао сав терет, који не страдају, који су некако нормално ту и на том послу.

Шта је изравнање? Није то воста материјалног переспоређења човекова, испреплетанј његових отпорних места према невољи која се у њега усељава. Изравнање у страдалномом спитијалном је карактера, нарочито у моменту настајања. За момент, у човеку се дели дух од тела, и човек чини један избор при којем га води и помаже неко, тај јанство, нешто мекко и милостиво, што без икакве ауторитета придобија страдалника да изабере мирно очекивање изравнања неке восте. Касније, изравнање узима и материјални карактер, јер остаје као функција у целом животу и раду човека. То је оно што прост народ лепо каже: Патња га изменила, патња га озарила. Гледаје некога страдалника и видите: умањен је, и изгубио је, по свима рачунима овога света: крп је и разбитен; али вијечно не можете не видети да се тај човек може гледати и с ове, и с оне стране, са стране где стојимо ми и са стране где стоји он. Нама с ове стране није лако гледати страдалног како треба, с његове стране. Али ако смо поштовљиви и осетљиви, искусићемо да страдалник гледа нас с оне стране као неко ко је тамо прошао кроз тесна врата, и живи на неком спрату, у потлењу или у надземљу, али свакако на спрату који је само његов. Из његових се очију чита да он бар једну ствар боље зна него ми: зна да ми са страхом гледамо његов живот, а он без страха живи тај живот. Ми мислимо да су код њега тело и душа завала се развојили, и да оно непогођено од невоље, не помаже погођено. А стварно, душа и тело везали се код њега јавим везама по икат, и то саме смрти оно што је остало потешчење даје се ономе што страда. Лудерка Тургенјевљева — и ове не извојимо роман, него дневник писца — Лудерка, тешко болесна, чим остане сама, пева. Ранije, певање у њој било је паскошии дозатак њеној младости и неселости. Сад, то је постала функција изравнања: то је одмор, вијечно доказ живота, уједно мала амбиција, вијечно уметничко занимање у слушању и оцењивању гласа и лепоте израза.

Ми никада не можемо знати шта све у телу или души страдалнога остаје неповучено у страдање и у какве нове односе то ступа са оштећеним областима живота и личности. А ако би баш и све било повучено, не знамо колико је у страдалном оне вере и филозофије у којима се чува у човеку макар зрно иманентног божанског елемента. Може то бити и једноставна народна обичајна филозофија. Позивали смо малог чиновника који је много страдао од рођака и од другова, али који је са достојанством трпео, осинајући свој морал, и васпитни систем за своју децу, на простионарској речи: Види Бог опачину кроз дебелу облачину. Чим то изрекне, он се смири. Тврдио је да се њему губитици и невоље доста брзо изједначују нечим на другој страни, и да он ударце дочекује страљиво, јер они и нехотице утичу на добар свршетак нечег дотле неизвесног. „Није то да ми нешто пазне кроз прозор; него се и ја, и жена, и деца одједаред досетимо како нешто да довршимо или изведемо. Као да нам израсту још по две руке, тако се провредлимо; или као да се дан продужи, тако много свршимо и не уморимо се; или злотова постидимо; или одједаред пријатеља нађемо. И добро смо расположени: чини нам се да смо нашли нешто што је Бог у шали био сакрио од нас“.

Наравно да изравнања долазе само у случају великих страдања, оних која су дошла да остану дуго, или до гроба, дакле у случајевима кад цео живот, па чак и биће морају да се превреде. Има људи који се у невољи прозеде, ућу у тјев и мож-ну, постану безбожници, развију у себи једну свирепу машту која их цепа и раскида, што је ново зло и страдање. Па и њима дође изравнање; наравно онако каквемо су сами пошли: предаду се некој обесној навички, или каквом пороку, траже и наћу стање у којем туга и трагедија не могу опстојати. Али је чешћи и човечнији случај да људи у страдање проиштрају што најбоље знају и имају. Страдање се на тај начин раздели у низ проблема, у појединачна ограничења и ускраћења, и онда је лакше носити их, јер се лакше види како бар нека од тих страдања воде у нестрадање, и нека од зала могу значити пут ка добру. Чим се страдање раздели у разна значења и односе, пада у човеку тјев, најбесмисленије стање од свих стања у човеку, и стање инфериорно и према најтежем страдалном стању, човек се већ обавио у правцу намоћи над страљавњем, а ту дуго нема од изравнања, некада повале победе. Човек по свега мирно призна страдање. Пошто га је познано, почне га упознавати; упознавање воли у разне односе, а разни и нови односи у преображење. То преображење значи да разниа, такозвана нормална појава наша престане важити као једина. Она се постепено и заборавља; нове чињенице су полазна тачке за нова гледишта, нова осећања, нова пенијења. Негде окрени, али негде започеве, човек се уравниотежава и изрављује, почне водети нове нагове и нова расположења. Пронађе, да под свима околностима има смисла што се родило, јер у свима стањима има човек посла на свету. Дружичи човек почне сасвим дружичије утицати на људе, животне, и на мртв материјал под рукама. Бива да га људи, животиње, и материјал који обављује, боље разумевалу и слушају него раније. То је потресно и неизмерно искуство. То је момент кад стра-

daljnji jasno razdvoji stradanje od zla, vidi razliku, vidi da u zlu ima mraaka i praznine, a u stradanju ima mogucnosti za zivot ugodan sebi, ljudima i stvarima.

Пуно је тајанственисти у томе како се кроз страдање откривају изразнава, нове могућности, способности. Када су потпуно осиромашили, отац и син се помирили, разумели, остали заједно **у немирним приликама** до краја живота. Не из узajамне сентименталне потресености, него су им се изразнава ванредно допуњавала, и они осетили да су заједница више него ikada. Познато је у рату мно- гоиструко забележено искуство да пас тачно разликује глас већег или мањег страдања човека и коња, и у тачном смислу чини избор куда ће поћи са њим.

naš povući nekoga. Ali je svakako najzanimljivije kako „mrtav“ materijal za obradu ispoljuje druge i druge strane svoje prirode prema tome koje čulo čoveče ka prati i ceni pri obradi; i kako čoveče koje je izgubio jedno čulo, ne samo da za taj gubitak dobije izravnane u smislu telesnom, nego dobije izravnane duhovno u smislu radosti što prema svom materijalu uđe u nov odnos, i tako u nove faze rada i stvaranja. Jedan priznat stolar iz našega grada počeo je da gubi vid. Postepeno se svet zatirao pred njim. Video je samo do izvesne linije u dajućnu, i samo do izvesnog stepena osobine predmeta. Pa se i to, i toliko, skraćivalo i sužavalo. Zatim je svetlost počela da muci oko razbijaćala, se i ujakas je napor bio da se kroz taj svetlost stvori, ali se to nije moglo. On je bio očitu pri tom. Posmatrali smo kako se svetlost, svemu meša. Sve se vidi muci, a sve se manje tuži. A kada neko naročito žigta, skoro mu nije pravo što drugi zadire u nešto što ne zna, i što, najzad, još nije ni svršeno. Odgovora je miono-

„Још видим белу депу ~~у~~ радим, још сам сподобан и човек.“ Сви смо стрепели очекујући да се сврши.“ Мајстору су глава и врат све ниже повишени; мучно их закреше подешавајући однос између очију, светлости и даске. Па тек замирију; лице се тад опusti као тешко уморан човек кад падне на одмор. Једнога дана мајстор престадe радити, а Љутана његовог одвашише оцај и несрећу. Па се онда видл сам од себе нешто мало поправа, односно врати на оно стање кад је стотар још радио. Онст започе ревидсање, тестерење и пригављивање делова. Али, гле, мајстор ради и држи очи затворене, ~~мајстор~~ не гледа нико још види. А руке се крећу некакo друкчије него пре, као да су сад на неким и очи. Посеов нов живот, нов рад рукама које сасвим друкчије пинају откад и виде... „Зашто не отворите очи, мајстор?“ „Могу и тако; све знам; радим као кад сам био млад, све боље и боље; а очи ми се одмарају, и отворим их само пред вече, малешко, да ми не буде жао,“ — ~~посе~~ — „И висте сви да их затворите и да се одмарате... Како да вам то објасним, ето, ја сам потпуно спреман да одспрем!“ — И одспео је. Али је даље

радио, и мир га није напустио. А дрво, otkad га је само рукама ценио и радио, постало чудновато. И савим једноставни купци запажали су да је кадифасто по површини, и чисто топло. И то је сад по-стала мајсторова амбиција и радост; „моја нова фирма“, говорио на је. И заиста, мајстор је отада био све више уметник. Дрво му се дало са једном својом тајном, и стотар је носио велику победу у свакој бици. Заборавио је своју некадашњу појаву; није ценио ниј рад свој ни себе према неком узоруку из изгубљеног живота, него само из новостеног.

Варамо се о туђем страдању и онда кад га
ценимо као друштвено унижење и искључење. Ко-
лико је велика била забуда наша, људи из оног
малог града, и у другом једном случају, кад сам
ценили несрећу познаника одведеног у апс за кри-
вицу коју је он одрицао, неки сутрашњи веровали
у њу, а већина остајала у ставу неодређеном. Кад
је напослетку клеветник признао истину, и сва ва-
рошица ударила у весеље, изненадише нас мирно
држање бившег апсеника, и још више писмо ње-
гово једном пријатељу: „Изгубио сам сад нарочити
однос према другу, чије сам показјање свом душом
очекивао; према апсанцији и једном спатнику у
апсу који су веровали у моју невиност као у све-
тени, и волели ме као болесно дете. И сад ми је
тако као да сам изгубио најбољи део свог живота,
и улазим у ситно и празно.“ Које чудно изравњење
је било досуђено том страдалнику, и како га је он
високо ценио!

Ljudi stradali, kao one bižike koje u sušnji ili zoru moraju da okrenu glave u određenom pravcu, bivaju obrnuti u drugi jedan svet, u drugo gađenje. Spocetka, човек se oseća kao osuđen, boji ga da izgubi onaj pravišnji svet, i u njem neku svoju karijeru. Nastupaju iznervanja. Ona vade kroz teški proces sad jačanja sad odušmivljava, ali, svršavaju sa preobražajem čoveka, sa uprošavljanjem njegova života u smislu duhovne nadmoći. Priključivanje čoveka za stradanje nosi sobom neminovno najvažnije iznervanje: življiva pokret u prostornoj iracionalnoj slobodi koja je skrivena u svakom čoveku, kao što je skrivena na duhu, ali u ponoru iz kojeg se svet proizilazio - u toj slobodi zaključuju se sve mogućnosti. Iz te slobode, kako je ranije rečeno, stradali ljudi potežu nekada u zlo; ali iz te slobode, koja je starija od prirode i nad prirodom, može da dođe tajna mogućnost koja pokazuje kako kroz stradanje vodi put u nestradanje. Iznervanja smire u čoveku prirodu, i dovoze nove mogućnosti rada i radošti. Preobražen stradalič gledi sa kritikom, sa suprotnošću u svoja ranija stanja. Onaj sledi stolari, davno mrtav, živi još u svojim sućužanjima kao primer nadživšavanja prosječnog života. Često nam je govorio: „Verujte mi, u ovom mom stradanju ja sam se odmorio od ranijeg mog života, koji je takođe bio stradanje, čini mi se i gore od ovoga“.

Исидора Секунди

матука